

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Slovanské filologie

Teze disertační práce

Dynamika jihokarpatských nářečí

The dynamics of Southern

Carpathian dialects

doc. Dr. phil. Markus Giger

2016

Michal Vašíček

Východoslovanská nářečí na území Zakarpatské oblasti na Ukrajině a na severovýchodě Slovenska byla v minulosti dobře popsána. Většina dialektologů je klasifikovala jako součást jihozápadních ukrajinských nářečí (např. v AUM, v dílech V. Latty, Z. Hanudel'ové, O. Lešky aj.). V současné době bývá tento nářeční celek stále častěji pojímán jako samostatný rusínský jazyk, který je v mnoha státech s rusínským obyvatelstvem oficiálně uznán jako menšinový.

Název pro určitou skupinu dialektů je do značné míry záležitostí konvence, v této práci se přidržujeme termínu *jihokarpatská nářečí*, který zavedl I. Paňkevyč, synonymně používáme i označení *rusínská nářečí*. Paňkevyč termín jihokarpatská nářečí používal pro všechny východoslovanské dialekty nacházející se na jih od hlavního hřebene Karpat na území tehdejší Podkarpatské Rusi a východního Slovenska, tedy včetně huculských nářečí v okrese Rachov. Pojem rusínská nářečí na druhou stranu zahrnuje obvykle i lemkovská nářečí na severní straně Karpat. Nářečí po severní i jižní straně Nízkých Beskyd na území Polska a Slovenska a nářečí na území Zakarpatské oblasti Ukrajiny až po řeku Teresvu (tedy bez huculských nářečí) tvoří jeden vnitřně diferencovaný nářeční celek, který můžeme nazvat jako rusínský, karpatský, případně karpatorusínský. Označení jihokarpatská nářečí pak chápeme jako pojem užší, tedy jen pro nářečí na území Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny (s drobnými přesahy na území Maďarska a Rumunska), od řeky Popradu po řeku Teresvu. Vzhledem k tomu, že se v práci zaměřujeme jen na dialekty na území Slovenska a Ukrajiny, používáme nejčastěji termín jihokarpatská nářečí.

Mluvčí jihokarpatských nářečí žili téměř tisíc let v jednom státním celku, do r. 1919 v uherském království, resp. rakousko-uherském soustátí, v letech 1919-1939 pak v Československu. Rozdělily je až události II. světové války. Nová československo-sovětská hranice, která vznikla v roce 1945 poté, co SSSR připojil oblast Podkarpatské Rusi, měla dalekosáhlé důsledky pro vývoj jazyka a identity obyvatelstva hovořícího třemi jazyky – rozdělila totiž nejen rusínské, ale i slovenské a maďarské nářeční kontinuum.

V této práci se věnujeme důsledkům, které měl vznik nové politické hranice pro vývoj jihokarpatských dialektů. Proměny těchto nářečí, která se tak ocitla v odlišné sociolingvistické situaci a začala se orientovat na různé spisovné jazyky, se pokusíme přiblížit především na příkladu nářečí dvou obcí, oddělených dodnes státní hranicí – Ubl'a a Malyj Bereznyj. Ubl'a byla vybrána s ohledem na více než stoletou tradici dialektologického výzkumu – už na konci 19. stol. popsal zdejší nářečí norský slavista O. Broch [Broch1895; Брoхъ 1899], před II. světovou válkou tu sbíral materiál I. Paňkevyč [Панькевич 1938], v 60. letech se zde

uskutečnily expedice vedené O. Leškou, který ubľanské nářečí zpracoval monograficky [Јешка 1973]. Malyj Bereznyj byl vybrán jako nejbližší obec na ukrajinské straně hranice. Informace o starších etapách vývoje místního nářečí nám podávají zejména dialektologické atlasy, obec je totiž opěrným bodem v Atlasu ukrajinského jazyka [AYM II, 1988] a Celokarpatském dialektologickém atlasu [OKДA]. Údaje získané v těchto obcích byly ověřeny na materiálu z dalších lokalit s jihokarpatským nářečím na území Slovenska a Ukrajiny. Porovnání materiálů starších dialektologických pramenů s výsledky současného výzkumu umožňuje pozorovat divergentní jazykový vývoj, jenž zde za posledních 70 let nastal a jenž dosud nebyl v dialektologické literatuře zachycen.

Pro získání současného nářečního materiálu bylo v letech 2011 – 2015 podniknuto sedm dvou- nebo třítydenních terénních výzkumů v obcích s jihokarpatským nářečím na východním Slovensku a v Zakarpatské oblasti na Ukrajině, celkem bylo prozkoumáno 26 obcí na Slovensku a 8 obcí na Ukrajině. V této práci je analyzován materiál z 20 obcí na území Slovenska – Litmanová, Chmeľová, Kapišová, Dobroslava, Hunkovce, Bodružal, Tokajík, Piskorovce, Rafajovce, Zavada, Zbojné, Svetlice, Nižná Jablonka, Pčolinné, Kolonica, Strihovce, Ubľa, Ulič, Zboj, Nová Sedlica, a 4 obcí na Ukrajině – Malyj Bereznyj, Kňahyňa, Stučycja, Ilnycja.

Sběr materiálu probíhal jednak formou řízeného rozhovoru exploračního s informanty, jednak jako záznam spontánních nářečních projevů a vzájemných rozhovorů mezi informanty. V obou případech byly nářeční promluvy nahrávány na diktafon a přepsány pomocí fonetické nebo fonemické transkripce. Kromě nahrávek tak mohly být analyzovány také nářeční texty. Při rozhovorech s informanty byly využity tematické okruhy používané při sběru nářečního materiálu v 50. a 60. letech, vypracované I. Paňkevyčem (Příloha č. 2). Pro sběr lexikálního materiálu byla v některých obcích použita lexikální část dotazníku Atlasu slovenského jazyka.

Největší množství nářečních textů bylo získáno v obcích Ubľa a Malyj Bereznyj, kde byl sběr materiálu prováděn opakovaně. Vznikly tak textové korpusy nářečí obou obcí – korpus nářečí Ubľi, čítající 62182 textových slov, 274603 znaků, a korpus nářečí Malého Berezného, obsahující 47962 textových slov, 218524 znaků. Ačkoli je ubľanský korpus přibližně o čtvrtinu větší, považujeme korpusy za srovnatelné. Ubľanský korpus obsahuje nářeční promluvy 22 informantů, z nichž 12 bylo hlavních, maloberežňanský korpus tvoří jazykový materiál od 28 informantů, z nichž 13 bylo hlavních. Informanti byli voleni tak, aby, pokud možno, zastupovali všechny věkové kategorie, přesto bylo výrazně větší množství materiálu zaznamenáno od mluvčích střední a starší generace. S nářečními korpusy jsme pracovali v programu MonoConc, který umožňuje snadné vyhledávání a frekvenční analýzu

zadaných slovních forem. Tradiční dialektologické metody se tedy pokusíme spojit s některými metodami korpusové lingvistiky.

Při zpracování nářečního materiálu vycházíme především z tradičních strukturalistických metod jazykového popisu. Metoda synchronního strukturního popisu byla již na tato nářečí aplikována čelným představitelem pražského strukturalismu O. Leškou, v nejšířší míře dokonce na stejné nářečí, které stojí, především díky tomu, i v centru této práce – nářečí obce Ubl'a. Snažili jsme se také o co nejlepší praktické osvojení zkoumaných dialektů, které je nezbytné jak pro hlubší vhled do povahy zkoumaného jazykového systému, tak pro získání relevantních jazykových dat od informantů, neboť minimalizuje nutnost jazykové akomodace vůči explorátorovi. Za velmi podstatné považujeme rovněž nalezení informantů, kteří jsou schopni sami své nářečí analyzovat a své jazykové vědomí zprostředkovat explorátorovi.

V první kapitole předkládané disertační práce jsou představeny dosavadní dialektologické výzkumy jihokarpatských nářečí, počínaje pracemi I. Verchratského a O. Brocha z 19. stol., přes bádání I. Paňkevyče, V. Latty, O. Lešky, J. Dzendzelivského, Z. Hanudel'ové a dalších až po současné, zejména lexikografické projekty, probíhající ve Slovanském ústavu AV ČR v Praze a v Ústavu ukrajinského jazyka NAV Ukrajiny v Kyjevě. Podrobněji jsou popsány materiály I. Paňkevyče pro slovník jihokarpatských nářečí, které tvoří materiálové východisko pro elektronickou lexikální databázi vznikající ve Slovanském ústavu. V první kapitole se věnujeme také problematice klasifikace jihokarpatských dialektů. Odlišné klasifikace celého území jihokarpatských dialektů vytvořili I. Paňkevyč a G. Gerovský, vlastní klasifikaci nářečí Zakarpatské oblasti vypracoval J. Dzendzelivskyj, nářečí na území Slovenska klasifikovala Z. Hanudel'ová. V této práci se přidružujeme především klasifikace Z. Hanudel'ové a J. Dzendzelivského.

Ve druhé kapitole se zaměřujeme na dvě vybrané obce, Ubl'u a Malyj Bereznyj, jejichž nářečí budeme srovnávat. Stručně přibližujeme jejich historii a uvádíme různé demografické údaje, jež mohou mít vliv na zachování, nebo naopak stupeň nivelizace dialektu. Obec Ubl'a, ležící na Slovensku v okrese Snina, byla vybrána s ohledem na unikátní tradici popisu jejího nářečí, Malyj Bereznyj byl zvolen jako nejbližší obec ležící za státní hranicí na území Ukrajiny v okrese Velykyj Bereznyj. V případě obce Ubl'a disponujeme dosti podrobnými údaji ze sčítání obyvatelstva o počtu, národnostním složení a náboženském vyznání obyvatel a o jejich mateřském, v domácnosti a na veřejnosti nejpoužívanějším jazyce. Pro Malyj Bereznyj je většina těchto údajů nedostupná, nebo při sčítání vůbec nebyly zjišťovány. Obce se poněkud liší svou polohou – Ubl'a je sice bývalá středisková obec,

dodnes je jistým lokálním centrem (např. místní školu navštěvují děti ze sedmi okolních obcí), avšak z hlediska okresu a kraje je její poloha spíše periferní; Malyj Bereznyj se nachází v blízkosti okresního města a na silniční a železniční trase spojující centra oblastí Užhorod a Lvov. To může být jednou z příčin, proč morfologický systém maloberezňanského nářečí o něco více podléhal vlivu dominantního jazyka. V Ubl'e žije kolem 800, v Malém Berezném okolo 1400 obyvatel, přirozený přírůstek obyvatelstva je v obou obcích v posledních dvou desetiletích záporný. Většina obyvatel obou obcí se hlásí k církvím východního obřadu (řeckokatolické a pravoslavné). V Ubl'e se při posledním sčítání téměř dvě třetiny obyvatel přihlásily ke slovenské národnosti, zhruba čtvrtina k rusínské a necelá desetina k ukrajinské národnosti. Přibližně tři čtvrtiny Ubl'anů však rusínštinu uvedli jako mateřský a v domácnosti nepoužívanější jazyk. V Malém Berezném podle oficiálních údajů deklaruje téměř 99% lidí jako rodný jazyk ukrajinštinu, národnostní statistika není zveřejněna.

Ve třetí kapitole je představen a porovnáván fonetický a morfologický systém obou dialektů. Východiskem je při tom Leškův synchronní strukturní popis ubl'anského nářečí na základě materiálů z let 1957-1967, jenž je konfrontován s výsledky vlastního terénního výzkumu z let 2011-2015, což nám poskytuje možnost pozorovat vývoj gramatického systému tohoto dialektu za poslední půlstoletí.

Tradiční fonetický a morfologický systém obou nářečí je dobře zachován, přesto i zde došlo k několika změnám pod vlivem spisovných jazyků, částečně i v důsledku mezinářečního kontaktu. Z čistě fonetických jevů můžeme zmínit v obou nářečích v mluvě mladších generací méně pravidelný výskyt předních variant vokálů (*ê, ô, ä*) před měkkými konsonanty v obou nářečích. Z fonologických změn je to pak v Malém Berezném zánik fonému /*ũ*/, jenž splynul s /*u*/ zřejmě již v dřívější době v důsledku vlivu sousedních užských nářečí. V současné době jsme v obci zaznamenali také splývání /*y*/ s /*i*/ v nepřízvučné pozici. V obou obcích se také odstraňují fonologické neutralizace v některých konsonantických skupinách, např. asimilace *dn > nn*. K vývoji morfologického systému došlo zejména v plurálových koncovkách maskulin a neuter, v obou nářečích téměř zanikla koncovka I. pl. – *oma*, koncovky L. pl. se podřídily stavu v dominantních jazycích – původní variantnost –*ox* / –*ax*, byla v Malém Berezném odstraněna ve prospěch koncovky –*ax*, v Ubl'e se koncovka –*ox* ustálila u maskulin a plurálií tantum, –*ax* u neuter. V Malém Berezném se opět ve shodě se situací v ukrajinštině a ruštině ustálila koncovka –*am* v D. pl. všech substantiv. V Ubl'e se v mluvě mladé generace projevuje tendence k odstranění alternace *k, x, h – c, s, z* v D. a L. sg. feminin. Tato alternace naopak zobecněla v N. sg. životných maskulin, kde naopak v tradiční vrstvě nářečí téměř chyběla, jak o tom svědčí mluva nejstarších informantů.

Ke změnám docházelo i v koncovkách adjektiv, v Malém Berezném proniká dosti často do L. sg. m. stř. rodu dativní koncovka *-omu*. Pronikání spisovné ukrajinské koncovky *-e* do N. sg. stř. rodu je spíše sporadické.

Slovesná flexe je také pod jistým vlivem spisovného jazyka, zejména v Malém Berezném, kde do prezentních tvarů pronikají v jisté míře spisovné tvary, v nichž je intervokalické *-v-* v koncovkách 1. os. sg. a 3. os. pl. nahrazováno intervokalickým *-j-*. Pronikání koncovky *-mo* do 1. os. pl. se vyskytlo jen sporadicky. V Ubl'e dochází k šíření koncovky *-v* místo *-vu*, jedná se zřejmě o důsledek kontaktu se západněji položenými jihokarpatskými dialekty. V novější vrstvě nářečí zanikl paralelismus *n'us / n'is* v participiu préterita aktiva typu */nese/*, a to ve prospěch tvarů s *-ŕ*; opět se jedná o vliv sousedních sninských nářečí. V Malém Berezném se naproti tomu vyskytují pouze tvary *s-u-*.

Čtvrtá kapitola přináší poznatky o současném gramatickém systému dalších jihokarpatských nářečí sledovaných v rámci vlastního terénního výzkumu. Oproti popisu nářečí Ubl'i a Malého Berezného se jedná jen o stručnou charakteristiku. Pokud to získaný materiál umožňoval, byly sledovány rozdíly v řeči mladších a starších generací mluvčích. Takto charakterizovány byly dialekty obcí Litmanová (severospíšské nářečí), Chmeľová (západomakovické nářečí), Kapišová, Hunkovce, Bodružal (svidnická nářečí), Piskorovce, Rafajovce (jihomakovická nářečí), Zavada (laborecké nářečí), Pčolinné (nářečí laborecko-sninské přechodové skupiny), Kolonica, Strihovec, Nová Sedlica (sninská nářečí), Kňahyňa, Stučycja (užská nářečí), Ilnycja (boržavské nářečí). Význam této analýzy pro předkládanou práci spočívá především v tom, že jazyková data z těchto obcí potvrzují, že na většině území rozšíření jihokarpatských dialektů probíhal obdobný vývoj jako ve vybraných nářečích Ubl'i a Malého Berezného. Všechna zkoumaná nářečí mají poměrně dobře zachovaný původní fonetický i morfologický systém, s drobnými změnami provedenými obvykle v důsledku vlivu sociálně dominantních spisovných jazyků.

Další tři kapitoly jsou věnovány slovní zásobě zkoumaných jihokarpatských nářečí. V páté kapitole, zaměřené na starší vrstvy nářeční slovní zásoby, jsou představeny výsledky terénního sběru lexikálního materiálu pomocí dotazníků a otázek zadávaných podle tematických okruhů. Získané lexikum bylo rozděleno do sedmnácti sémantických skupin – lidské tělo, rodina a příbuzenské vztahy, počasí, dům a hospodářské budovy, nástroje a hospodářské nářadí, části pluhu, vozu a koňského zápřahu, zpracování lnu a konopí, nádoby a kuchyňské vybavení, jídlo, domácí zvířata, divoká zvířata, hospodářské rostliny, byliny, stromy, houby, vesnice a společenská život, krajina a reliéf. I v mluvě mladších generací jsou

obvykle zachovány nářeční výrazy pro části lidského těla, pojmenování příbuzenských vztahů, názvy jídel a kuchyňského vybavení, názvy domácích zvířat a hospodářských rostlin, do určité míry i výrazy spojené s krajinou a počasím. Méně často mladší informanti znali nářeční pojmenování divokých zvířat a rostlin, v této oblasti hraje jistě velkou roli jazyk školní výuky. Mezi slova známá obvykle jen informantům starších generací patří výrazy spojené se zpracováním konopí a lnu, názvy pro části interiéru a exteriéru tradičního obydlí, názvy dnes již nepoužívaných nástrojů a jejich částí, např. pluhu, vozu nebo koňského postroje. Obecně lze tedy konstatovat, že zanikají a archaizují se slova spjatá s dřívějším způsobem života, pojmy označující dodnes rozšířené reálie se z větší části zachovávají.

V šesté kapitole jsou analyzovány výpůjčky z jiných jazyků a nářečí. První část je věnována starším výpůjčkám z východoslovenských nářečí a rusínsko-slovenským paralelám, zpracovaným na základě materiálů z Atlasu slovenského jazyka, doplněným materiály Lattova atlasu, lexikálních atlasů J. Dzendzelivského a OKDA. Zkoumaný materiál svědčí o tom, že mezi východoslovenskými a jihokarpatskými nářečemi docházelo k velmi intenzivním jazykovým kontaktům. Tyto kontakty byly silnější v západní části kontaktního areálu, izolexy mnohých slovakismů však výrazně překračují dnešní slovensko-ukrajinskou hranici a sahají až k povodí Latoryce a Riky. Společné slovensko-rusínské izolexy třídíme podle velikosti areálu, jež zaujímají, od izolex zahrnujících několik slovanských jazyků po izolexy lokální, omezené na skupiny a podskupiny teritoriálních dialektů.

Další oddíly zaměřené na hungarismy, germanismy a rumunismy zpracovávají slovní zásobu pouze ubľanského nářečí. Východiskem pro jejich zkoumání byl slovník nářečí obce Ubl'a zpracovávaný nejprve v 80. letech A. Baušenkem a vydaný místními rodáky v roce 1999 [Сірка, Й., Муличак, Й., Баушенко, А., 1999]. Materiál slovníku, obsahující řadu dnes již zastaralých nebo vymizelých slov, byl porovnán se současnými nářečními texty získanými při terénním výzkumu. Na základě tohoto srovnání můžeme učinit závěr, že větší část hungarismů a germanismů se archaizovala nebo zcela zanikla, menší, avšak významná část těchto výpůjček patří stále do běžné nářeční slovní zásoby.

V sedmé kapitole se zaměřujeme na novější vrstvy lexika jihokarpatských nářečí. Materiální bází pro tuto část výzkumu byly nářeční korpusy obcí Ubl'a a Malyj Bereznyj sestavené na základě nahrávek získaných při vlastním terénním výzkumu. V Ubl'e se snažíme určit nové vlivy spisovné slovenštiny, které se zde projeví zejména po druhé světové válce, kdy dochází k rozpadu tradičního způsobu života. Z materiálu získaného v Malém Berezném excerpujeme lexémy, které do nářečí pronikly ze spisovné ukrajinštiny a ruštiny především v sovětském a postsovětském období. Zkoumaná slova dělíme na autosémantika

a synsémantika. Mezi hlavní sémantické skupiny, z nichž byla přejímána slovenská, resp. spisovná ukrajinská a ruská slova, patří názvy států, jazyků, slova spojená se sférou školství a vzdělání, výrazy ze sféry administrativy, techniky, některá abstrakta, avšak i slova zcela obecného významu, mezi nimi dokonce i některá základní slovesa. Řada původních nářečních výrazů je tak vytlačována slovakismy, resp. ukrajinismy a rusismy bez zjevné motivace.

Systémy předložek, spojek a částic jsou představeny jako celek. V rámci těchto systémů se opět snažíme o vymezení výrazů původních a přejatých. Ukazuje se, že zatímco v případě předložek a spojek je z větší části zachován původní nářeční systém, částice jsou v obou nářečích ve velké míře přejaté ze sociálně dominantních jazyků. V případě předložek a spojek nenalzáme sice v nářečích mnoho přejímek, můžeme však pozorovat změny jejich valence nebo posuny významu pod vlivem spisovných jazyků. Při popisu synsémantik byla v hojné míře využita i frekvenční data získaná z nářečních korpusů. Vzhledem k celkově vyšší frekvenci synsémantik již tyto údaje umožňují odlišovat periferní lexikální jednotky od slov, která mají v nářečním systému pevné místo.

Osmá kapitola přibližuje současnou jazykovou situaci ve zkoumané oblasti a národnostní problematiku. Nejprve jsou vymezeny sféry užívání nářečí a spisovných jazyků po obou stranách slovensko-ukrajinské hranice. Podle našich zjištění je v současné době místní nářečí stále základním komunikačním prostředkem většiny obyvatel vesnic s východoslovanským obyvatelstvem jak na území Slovenska, tak na území Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Na Slovensku plní funkce spisovného jazyka slovenština, kterou alespoň v ústní formě ovládají všechny generace místních obyvatel. U části mladé generace (především městské, ale často i na vesnici) plní slovenština funkci základního komunikačního kódu dokonce i v rodině, přičemž nářečí je vytěsněno do sféry pasivní kompetence.

V Zakarpatské oblasti na Ukrajině plní u východoslovanského obyvatelstva funkce spisovného jazyka ukrajinština a v menší míře také ruština, která je přítomna zejména v prostředcích masové komunikace. V aktivní kompetenci jsou však značné individuální rozdíly. Někteří starší informanti, v odlehlejších horských obcích pak i informanti střední generace uvedli, že spisovnou ukrajinštinu v potřebné míře neovládají, hovoří tedy pouze dialektem. V Ilnyci v důsledku ruskojazyčného školství ovládá část starší generace místní dialekt a spisovnou ruštinu. Běžná je však troj- i vícejazyčnost. Velkou roli hraje mezi mluvčími na Ukrajině vzdělání, někteří zástupci staré generace s vysokoškolským vzděláním i při komunikaci v rámci obce používají spisovnou ukrajinštinu a nářečím běžně nehovoří. U mladé generace často dochází ke stírání hranic mezi oběma kódy (nářečím a spisovnou ukrajinštinou), tedy k výraznější nivelizaci dialektu.

Spisovné jazyky jsou základním zdrojem obohacení slovní zásoby místních jihokarpatských dialektů, jsou z nich přejímány názvy všech nových reálií, veškerá terminologie, přičemž jistý vliv mají i na fonetický a morfológický systém dialektů.

V osmé kapitole se věnujeme také vzniku a fungování spisovného rusínského jazyka, který byl na Slovensku kodifikován v roce 1995, podle získaných údajů zatím však zůstává bez většího vlivu na jazykové chování většiny nářečních mluvčích. V Ubl'e byly zjišťovány také postoje nářečních mluvčích k tomuto jazykovému útvaru a obecněji k myšlence standardizace místních nářečí. Část informantů se vyslovila pro kodifikaci rusínštiny, jiní by v roli spisovného jazyka dali přednost spisovné ukrajinštině, další by si přáli kodifikaci spisovného jazyka na jiném nářečním základu nebo návrat ke starším podobám spisovného jazyka, používaným zde před druhou světovou válkou a označovaným někdy jako *jazyčije*.

Vztah k vlastnímu nářečí a preference v orientaci na spisovný jazyk, zejména postoje k vytvoření spisovné rusínštiny, úzce souvisejí s otázkou národnostní identifikace mluvčích jihokarpatských dialektů na území Slovenska i Ukrajiny. V téže kapitole stručně charakterizujeme vývoj národního uvědomění mluvčích jihokarpatských dialektů, analýzu současného stavu národnostní identifikace provádíme na základě údajů ze sčítání obyvatel a vlastního výzkumu mezi obyvateli obcí Ubl'a a Malýj Bereznyj. Zde se ukázaly poměrně značné rozdíly mezi oběma obcemi – zatímco v Ubl'e se většina obyvatel označuje za Rusnaky (při plebiscitu se však většina obyvatel obce hlásí ke slovenské, menší část k rusínské a jen několik procent k ukrajinské národnosti), v Malém Berezném se většina informantů ztotožňuje s ukrajinskou národností, část se hlásí k Rusínům. Přesto je i zde zakořeněna dosti silná regionální (obvykle zakarpatská, příp. lemkovská) identifikace. Při rozhovorech s informanty byly zjištěny značné rozdíly mezi oficiálně deklarovanou národností a skutečným národním uvědoměním. Na území Ukrajiny je to dáno v první řadě tím, že k rusínské národnosti se nelze oficiálně přihlásit a neoficiální pojmenování Rusín je považováno za synonymum pro Ukrajince. V Ubl'e a jiných obcích s východoslovanským etnikem na Slovensku mnozí informanti zase neztotožňují pojmenování Rusnak a Rusín, obvykle se považují za Rusnaky, avšak ne vždy se identifikují s koncepcí rusínství propagovaného rusínskými národnostními organizacemi. Nejen v úředních dokumentech, ale i při sčítání lidu pak většina příslušníků východoslovanského etnika z různých důvodů deklaruje slovenskou národnost. Sedmdesátiletá existence politické hranice mezi příslušníky východoslovanského etnika na území Slovenska a Ukrajiny tak výrazně ovlivnila nejen vývoj místních nářečí, ale i národnostní uvědomění jejich mluvčích.

Literatura

- AUER, P. Sprache, Grenze, Raum. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*. Band 23 (2004), Heft 2, 149–179.
- BROCH, O. *Zum Kleinrussischen in Ungarn*. Wien 1895.
- BROCH, O. *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania 1897.
- BROCH, O. *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania 1899.
- BUFFA, F. *Slovník šarišských nářečí*. Prešov 2004.
- BUFFA, F. *Šarišské nárečia*. Bratislava 1995.
- ČIŽMÁROVÁ, M. Jazyková situácia na severovýchodnom Slovensku v povojnovom období (po r. 1945). *Slavica Slovaca*. 2014, 49 (1).
- ČIŽMÁROVÁ, M. *Nominačné modely v botanickom názvosloví*. Prešov 2008.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. Východoslovenské nárečia z aspektu ukrajinsko-slovenských jazykových kontaktov. In: *Kapitoly zo slavistiky*, 60-85. Prešov 2001.
- Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990. (EAS)
- GAJDOŠ, M.; KONEČNÝ, S. *Rusiáni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989-1995). Výber z dokumentov*. I. Prešov 2005.
- GEROVSKIJ, G. *Jazyk Podkarpatské Rusi. Československá vlastivěda III*. Praha 1934.
- HABOVŠTIAK, A. a kol. *Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika*. I, II. Bratislava 1984. (ASJ IV)
- HANUDELÁOVÁ, Z. Územné členenie ukrajinských nářečí východného Slovenska. *Slavica Slovaca*. 1993, 28 (1-2), 178-184.
- HOMIŠINOVÁ, M. Otázka etnonyma a identifikácie rusínskej-ukrajinskej minority na Slovensku z pohľadu samotných príslušníkov minority (výsledky empirického predvýskumu). *Človek a spoločnosť*. [online] 2003, 3 (3), 21-24. Dostupné z: <http://www.clovekaspolocnost.sk>
- HRADSKÝ, L. a kol. *Maďarsko-český slovník*. I. A – K. II. L – Zs. Praha 2003.
- JABUR, V. Rusínsky jazyk na Slovensku: stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja. In: DORULEA, J. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava 2000.
- JANÓW, J. *Słownik huculski*. Kraków 2001.

- KIRÁLY, P. Maďarské a nemecké slová vo východoslovenských a ukrajinských nárečiach Východného Slovenska. *Studia Russica*. 2009, 23, 55-80.
- KOVÁČOVÁ, V. *Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie*. Ružomberok 2010.
- KRUŠKO, Š., BRINDOVÁ, H. *Krátký slovník rusínskeho nárečia obce Chmeľová*. Prešov 2010.
- KURIMSKÝ, A. Говірка села Новоседлиця Снинського району. In: *Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury*. Praha 1961.
- LEŠKA, O., ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M. *Розповіді з Підкарпаття. Українські говірки східної Словаччини. / Vyprávění z Podkarpátí. Ukrajinská nářečí východního Slovenska*. New York – Praha – Київ 1998.
- MAGOCSI, P. R., red. *Русинський язык. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole 2004.
- MAJO, J. *Historicko – demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012.
- MORAVEC, J. K úloze bilingvismu ve vývoji pomezních nářečí. In: *AUC, Slavica Pragensia IV*. Praha 1962.
- MORAVEC, J. K akcentologii nářečí ukrajinsko-slovenského pomezí. Periferní přízvuková schémata substantiv F-a. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva KSUT. Č. 3*, Prešov 1975.
- MUŠINKA, A., red. *Ivan Paňkevyč a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály. / Иван Панькевич та питання літературної мови. Статті та матеріали*. Prešov 2002.
- MUŠINKA, M.: *Hlasy predkov / Голоси предків. Zvukové záznamy folklóru Zakarpatska z archívu Ivana Paňkeviča (1929, 1935)*. Prešov 2003.
- MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001*. Prešov 2011.
- ONDRUŠ, Š. Obed, olovrant a svačina. *Slovenská reč*. 1983, 48 (5), 257-267.
- PAŇKEVYČ, I. *Nástin dějin ukrajinských zakarpatských nářečí. Část první. Hláskosloví. / Нарис історії українських закарпатських говорів. Частина перша. Фонетика*. Praha 1958.
- ПАНЬКЕВИЧ, І. *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. З приложенням 5 діалектологічних мап. Ч. I. Звучня і морфологія*. Прага 1938.
- POP, I. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005.
- REJZEK, J. *Český etymologický slovník*, Praha 2001.
- RIEGER, J. *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language*. Warszawa 1996.

- RIEGER, J. *Słownictwo i nazewnictwo lemkowskię*. Warszawa 1995.
- RYŠÁNEK, F. Olovrant, havránka. *Naše řeč*. 1935, 19 (6-7), 289-294.
- SIEBENSCHIN, H., red. *Německo-český slovník / Deutsch-tschechisches Wörterbuch*. Praha 1988.
- STACA, J., HOŘEJŠÍ, V. et al. *Rumunsko-český slovník / Dicționar romîn-ceh*. Praha 1961.
- ŠIŠKOVÁ, R. *Areálová studie slovní zásoby rusínských nářečí východního Slovenska. Diferenční slovník*. Praha 2009.
- ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., MUŠINKA, A. *Ukrajinská nářečí Slovenska. Výzkum a zvukové zápisy z let 1957 – 1967*. Praha 2005.
- ŠIŠKOVÁ, R., MUŠINKA, M., HRUŠOVSKÝ, J. *Vyprávění a písně Rusínů z východního Slovenska. Jihokarpatská ukrajinská nářečí v autentických záznamech*. Praha 2009.
- ŠTOLC, J. *Slovenská dialektológia*. Bratislava 1994.
- TRNKA, B. Obecné otázky strukturálního jazykozpytu. *Slovo a slovesnost*. 9 (1943), 2-3, 57-68.
- WOOLHISER, C. Political Borders and Dialect Convergence/Divergence in Europe. In: AUER, P., HINSKENS, F., KERSWILL, P., edd. *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge 2005, 236 – 262.
- ŽEŇUCH, P. *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*. Roma – Bratislava – Košice 2013.
- Атлас української мови: в трьох томах. Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*. Київ 1988. (AUM)
- БЕВКА, О. *Словник – пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Марамороського комітату*. Ніредьгаза 2004.
- БЕЗПАЛЬКО, О. *Нариси з історичного синтаксису української мови*. Київ 1960.
- БЛОДІД, І., ред. *Сучасна українська літературна мова*. Київ 1969.
- БРОХЪ, О. *Угроско-русское нарѣчіе села Убли (Землинскаго комитета)*. Изданіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. Санктпетербургъ 1899.
- ВАНЬКО, Ю. Формованя койне з літературних штандартів. In: *Русинський язык меджі двома контресеами*. Пряшів 2008, 15-24.
- ВАРХОЛ, Н., ІВЧЕНКО, А. *Фразеологічний словник лемківських говірок східної Словаччини*. Пряшів 1990.

- ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. *Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів. Ч. I. Говори з наголосом движимим. Ч. II. Говори з наголосом сталим.* Львів 1899; 1901–1902.
- ГАНУДЕЛЬ, З. *Лінгвістичний атлас українських говорів східної Словаччини. Т. I. Назви страв, посуду і кухонного начиння. Т. II. Ткацька лексика.* Пряшів 1981, 1989.
- ГЕРОВСКИЙ, Г. Народная речь Пряшевщины. In: ШЕЛЕПЕЦКИЙ, И. С., гл. ред. *Пряшевщина. Историко-литературный сборник*, 94-144. Прага 1948.
- ГЕРОВСКИЙ, Г. *Словарный состав южнокарпатской речи.* Прешов 1946.
- ГЕРОВСКИЙ, Ю. Южно-карпатское название руснак и его западнославянские соответствия. *Československá rusistika*. 1957, 2, 429-442.
- ГНАТЮК, В. *Русини Пряшівської єпархії і їх говори.* Львів 1900.
- ГНАТЮК, В. *Словаки чи Русини? Причинки до в'яснення спору про національність західних Русинів.* Львів 1901.
- ГОЛОВАЦЬКИЙ, Я. *Розправа о языць южнорусскѣмъ и его нарѣчїяхъ.* Во Львовѣ 1849.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. Іван Панькевич як діалектолог. In: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. Т 4, ч. I*, 167-209. Свидник 1969.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської УРСР. Лексика. Ч. I–III.* Ужгород 1958-1993.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. *Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі.* Київ 1969.
- ДОЛНИЦЬКА, М. Матеріали для словника українських закарпатських говірок Івана Панькевича. In: MUŠINKA, M. *Ivan Paňkevič a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály.* Prešov 2002, 31-33.
- ДЭЖЕ, Л. *Очерки по истории закарпатских говорков.* Будапешт 1967.
- Етимологічний словник української мови. 1-5.* Київ 1982-2006. (ESUM)
- ЖИЛКО, Ф. Т. *Нариси з діалектології української мови.* Київ 1955.
- ЖИЛКО, Ф. Т. *Говори української мови.* Київ 1958.
- ЗАКРЕВСЬКА, Я., відп. ред. *Гуцульські говірки. Короткий словник.* Львів 1997.
- Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область.* Київ 1969.
- КАПРАЛЬ, М. Венгерские языковые единицы в речи жителей села Великие Лазы ужгородского района. In: БАРАНЬ, Є. – ЧЕРНИЧКО С., ред. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. / Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai.* Ужгород 2014.
- КОНЄЧНИ, С. *Канітолы з історії Русинів на Словеньску.* Пряшів 2009.
- ЛАТТА, В. *Атлас українських говорів східної Словаччини.* Пряшів 1991.

- ЛЕШКА, О. *Говор села Убля восточной Словакии. Этюды по украинской диалектологии I*. Praha 1973.
- ЛИЗАНЕЦ, П. *Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи*. Будапешт 1976.
- МАГОЧІЙ, П. Р. *Народ нізвідки*. Ужгород 2006.
- МОРАВЕЦЬ, Я. Зміни в українській говірці с. Ублі на Словаччині протягом останніх 60 років. In: *Збірник славістичних праць філологічного факультету КДУ*, Київ 1958.
- НІМЧУК, В. Словотвір прийменників у закарпатських говірках. In: *Українська діалектна морфологія*. Київ 1969, 71-81.
- Общезакарпатский диалектологический атлас*. I – VII. I – Кишинев 1989. II – Москва 1994. III – Варшава 1993. IV – Львов 1993. V – Братислава 1997. VI – Будапешт 2001. VII – Белград 2003.
- ОНИШКЕВИЧ, М. Й. *Словник бойківських говірок*. I, II. Київ 1984.
- ПАНЬКЕВИЧ, І. *Словник українських південнокарпатських говорів (Питальники)*. Пряшів 1951.
- ПЛІШКОВА, А. *Русинський язык на Словеньску. Короткий нарис історії і сучасності*. Пряшів 2008.
- САБАДОШ, І. *Атлас ботанічної лексики української мови*. Ужгород 1999.
- САБАДОШ, І. Склад мадяризмів та використання їх у сучасній українській закарпатській говірці. In: БАРАНЬ, Є. – ЧЕРНИЧКО С., ред. *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. / Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai*. Ужгород 2014.
- САБАДОШ, І. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород 2008.
- СІРКА, Й., МУЛИЧАК, Й., БАУШЕНКО, А. *Короткий словник говірки села Ублі*. Пряшів 1999.
- ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка*. I-IV. Москва 1964 – 1973.
- ЧИКУТ, В. *Наукові досягнення І. А. Панькевича і їх вплив на розвиток українознавчих лінгвістичних галузей*. Пряшів 2009.
- ЯБУР, В. Орфографічні проблеми і корекції в русинському языку в Словачії. In: *Русинський язык меджі двома конгресами*, 57-62. Пряшів 2008.
- ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А. *Сучасний списовный русинський язык*. Пряшів 2009.

Elektronické zdroje:

<http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>

<http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf>

<http://portal.statistics.sk/files/obce-v1-domacnost.pdf>

<http://www.unipo.sk/pracoviska/urjk>

http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp